

XVIII међународни научни скуп Правнички дани –
„Проф. др Славко Царић“

ПРАВО И ДРУШТВО
У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ

XVIII international scientific meeting Legal days –
„Prof. Slavko Carić, PhD“

LAW AND SOCIETY
IN TIMES OF PANDEMIC

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

The University of Business Academy in Novi Sad
The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 24. септембар 2021.

Зборник радова са XVIII међународног научног скупа
Правнички дани – „Проф. др Славко Царић“
„ПРАВО И ДРУШТВО У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ“
24. септембар 2021. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић, редовни професор
Др Милан Почуча, редовни професор
Др Владимир Козар, редовни професор
Др Милош Марковић, редовни професор
Др Јелена Матијашевић, редовни професор
Др Предраг Мирковић, ванредни професор
Др Дарко Голић, ванредни професор
Др Гордана Бејатовић, ванредни професор
Др Ненад Бингулац, ванредни професор
Др Сања Шкорић, ванредни професор
Др Јоко Драгојловић, доцент
Др Маријана Младенов, доцент
Др Марко Станковић, доцент

За издавача:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Уредник:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Штампа:

НС Мала Књига+, Нови Сад

Тираж: 150

ISBN 978-86-86121-45-5

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ – председник Научног одбора
Декан Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ
Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република
Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ
Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду и ванредни професор Факултета тахничких
наука, Универзитета у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА
Продекан за науку и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету
за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
| Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ
Продекан за наставу и ванредни професор на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ
Продекан за међународну сарадњу и доцент на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЕВ
Шеф катедре кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат |
Руска Федерација

ПРОФ. ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ
Ректор Европског универзитета Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ
Председник Основног суда у Котору | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ
Судија Врховног суда Црне Горе | Република Црна Гора

АКАДЕМИК DR WOLFGANG ROHRBACH
St. Elizabeth University of Health and Social Sciences | Austrija

PROF. DR VANO TSERTSVADZE
Georgian Institute of Public Affairs | Gruzija

ПРОФ. ДР МАРТА ГЕРЕГ
Декан Правног факултета у Сегедину | Мађарска

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије
медицинских наука | Република Хрватска

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ПРОФ. ДР НЕЂО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник
међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република
Србије

ДОЦ. ДР АЛБИНА АБИДОВИЋ

Доцент на Европском универзитету Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР ЗОРАН ФИЛИПОВСКИ

Проректор за међународну сарадњу, Интернационални „Vision”
Универзитет | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University neapolis paphos Cyprus master studys in public law and
administration | Kiparska Republika

ПРОФ. ДР ЗОРАН ПАВЛОВИЋ

Шеф кривичноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР КОЗАР

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР МЕДОВИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР САЊА ШКОРИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Организациони одбор:

ДОЦ. ДР ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ - председник Организационог одбора

ПРОФ. ДР ИВАН ЈОКСИЋ

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА СТОЈШИЋ ДАБЕТИЋ

ПРОФ. ДР НЕНАД БИНГУЛАЦ

ДОЦ. ДР НЕНАД СТЕФАНОВИЋ

ДОЦ. ДР МАРКО СТАНКОВИЋ

ДОЦ. ДР ДАЛИБОР КРСТИНИЋ

ДОЦ. ДР МАЈА СУБОТИН

ДОЦ. ДР ВЛАДИМИР ШЕБЕК

МСР ИСИДОРА МИЛОШЕВИЋ

МСР АЊА КОПРИВИЦА

МСР СТЕФАН ДИТРИХ

МСР МАРА ДЕСПОТОВ

МСР ТАМАРА КРСТИЋ

Секретар:

МСР АЊА КОПРИВИЦА, асистент

Др Јелена Стојшић Дабетић, ванредни професор
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Сагу
Универзитет Привредна академија у Новом Сагу
e-mail: j.stojvic.dabetic@pravni-fakultet.info

Мсп Марија Бајчетић, асистент
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Сагу
Универзитет Привредна академија у Новом Сагу
e-mail: marija.sojevic@pravni-fakultet.info

ИНФОРМАЦИОНО ДРУШТВО КАО НАЧИН ФУНКЦИОНИСАЊА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

Апстракт:

Информационо друштво бисмо моћи одредили као друштво које се заснива на новим технологијама, а у чијој је основи информатичка револуција. Утицај компјутерске и електронске технологије превазилази економску сферу и захваћа цело друштво и његову културу. У корену мења не само начин рада, него и начин свакодневне животи. У том контексту, рад ауторки се односи на приказ основних постулата савременог информационог друштва, са акцентом на нове друштвене парадигме које се јављају са променама у друштву које доносе технолошке револуције. Поседан одељак је посвећен дијигиталној економији као новом окружењу у оквиру кога се одвија привредно половање у савременим условима. На крају, ауторке су се осврнуле на актуелно стање развоја информационог друштва у Рејублици Србији.

Кључне речи: *информационо друштво, дијигиталне технологије, дијигитална економија, дијигитализација*

Уводна разматрања

Уобичајено је да се савремено друштво означава као информационо односно дигитално. Почетак ХХИ века је обележио значајан раст употребе дигиталне технологије у скоро свим сегментима друштва, чиме је уведен нов концепт појма “информација”, односно информација се позиционирала као вредан ресурс друштва са својим економским и социјалним димензијама. Информација, као основна детермината савременог друштва, може се одредити као нематеријално добро, продукт људског ума односно креативности¹⁾, сврставајући је у домен интелектуалне својине. Такође, информација се сматра јавним добром, која је самом својом креацијом погодна за комуникацију, уживање, коришћење у спољном окружењу одн. свим члановима друштва. Дигитална технологија се показала као кључни ресурс за креирање, обраду и пренос информација, те је условило, између осталог, и нову озна-

1) David P.A, Foray, D., (2003). *Economic Fundamentals of the Knowledge Society*, Policy Features in Education – An e-Journal, special issue Education and the Knowledge Economy, Vol. 1, No. 1, 25.

ку савременог друштва као дигиталног. Дигитално друштво подразумева употребу напредних технологија масовне комуникације за ширење и обраду информација, на чему почива сама организација и функционисање свих аспеката једног уређеног друштва. Најшире распрострањена компјутерска технологија се данас јавља као замена и потпора менталног рада човека²⁾. Улога и значај дигиталне технологије, односно информације и различитих комуникационих технологија у свакодневном животу оправдава, и претходно условљава редефинисање основних постулата савременог друштва.

Индустријске револуције су значајно утицале на друштвене карактеристике. Трећа индустријска револуција која се одиграла крајем 60-их година XX века сматра се да је започела дигиталну револуцију, уводећи употребу компјутера и интернета. Тренутно се одвија Четврта индустријска револуција коју воде вештачка интелигенција и Интернет ствари (*Internet of Things*). Четвртом индустријском револуцијом се означава период развоја друштва у коме се појављује аутоматизација, вештачка интелигенција, интернет ствари (*Internet of Things*) и други технолошки трендови који мењају светско друштво и економију. У теорији, и пракси, наизменично се користе термини информационо и дигитално друштво, у зависности од става према интересној сфери, односно става према примату информације или дигиталне технологије у савременим условима. За коју год ознаку да се одредимо, у социолошком смислу, савремено друштво подразумева појаву и даљи развој компјутеризације, употребу и развој технологије и интернета као средства глобалне комуникације, затим економију производње у новим околностима и експлоатацију информација у економском смислу, као и посебне модалитете организације друштва у смислу поделе рада, расподеле друштвене моћи и политике у условима употребе дигиталне технологије.

Модерно организовано друштво се у великом делу својих сегмената ослања на дигиталну технологију, уосталом процеси глобализације се управо ослањају на употребу информационе и комуникационе технологије. Трговина и инвестиције се данас ослањају на прекогранични проток информација и података, путем оптичких каблова, клауд центара или других механизма дигиталног умрежавања. Софтвер, хардвер и интернет комуникације се сматрају базичном инфраструктуром у дигиталном свету. Данас свака прекогранична трансакција има дигиталну компоненту³⁾. Променила се и концепција одрживости предмета у свакодневној употреби увођењем појма *Internet of Things*, односно интернет ствари, у смислу да се технологија везана за Интернет уграђује у свакодневне ствари, чиме се мења концепт „трајности“, односно замењује процесима *up-grade*-овања и замене.

Најбољи показатељ опредељености савременог друштва као дигиталног јесу емпиријски подаци. Примера ради, систем мобилних плаћања у Кини је у 2016. години износио 8,8 трилиона америчких долара (USD), што је 50 пута више него у САД, а пројектовано је да ће до 2023. износити чак 100 трилиона USD⁴⁾. Подаци

- 2) Марковић, С., (2018). *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, ИП Службени гласник, Београд, 2018, стр. 19-33.
- 3) Mendoza, R. et al., (2021). *Navigating Globalization in the Aftermath of COVID-19*, Ateneo School of Government Working Paper Series, Asog Working Paper 21-004.
- 4) Arbache, J., Magalhães Silva de Sousa, L., (2019). *Sharing the Benefits of the Data Economy for Economic Development* (August 20, 2019). Available at: <https://ssrn.com/abstract=3699076> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3699076>

такође показују да је почетком 2020. године преко 4,5 билиона људи користило Интернет, а број корисника друштвених медија је прешао 3,8 билиона. Преко 60% људске популације је „online“, односно конектовано на глобалну мрежу⁵⁾.

Дигитализација је директно омогућила стварање и примену концепта „економије дељења“ (*shared economy*). Овај концепт се ослања на дигиталне платформе и дигиталне компаније које посредују између власника и купаца, односно корисника одређених ресурса по другим основама, нпр. у циљу дељења употребе возила, смештаја, бицикала, кућних апарата, односно сарадње у циљу ефикасне употребе различитих ресурса. Све више је постало исплативије и пожељније са аспекта појединачног корисника да се купи услуга, а не да се успостави стални посед над одређеним ресурсом, што је постало пожељно и са аспекта користи по друштво и економију у целини. Томе доприносе две главне последице оваквог тренда – смањује се претерани конзумеризам и тржиште се преорјентише на индустрију пружања услуга уместо индустрије производње, што у крајњем резултату повољно утиче на животну средину и њену одрживост. Раније „недигитални“ производи (бициклови, сатови, кућни уређаји) су дигитализовани, тј. начин њихове употребе у контексту економије дељења и тај процес је управо довео до креирања концепта „Интернета ствари“ (*Internet of things*). Дигитализација је у савременим условима проширила могућности за пословање и образовање, истовремено максимизирајући дискриминацију или искључење различитих друштвених група. Током, нажалост, још актуелног стања пандемије и праксе друштвеног дистанцирања, дигитални системи су омогућили генерисање и брзу дисеминацију информација, као и свеукупну комуникацију међу људима. Између осталог, дигитализација је показала еколошки корисне могућности, посебно у виду видео конференција, кућних канцеларија и децентрализованог обављања посла. Компаније широм света су почеле да користе видео конференције уместо службених путовања, кризни менаџмент је, такође, почео да се одвија путем видео конференција као погодног медија за комуникацију. На тржишту рада су се појавили запослени који посао обављају од куће, без стварања додатних трошкова за послодавца и компанију. Модели *online* наставе и подучавања путем дигиталне технологије су учинили едукативни садржај доступним широм света, чак и преко андроид телефона. Укратко, услови пандемије су указали на бројне предности употребе дигиталне технологије, истовремено смањивши степен скептицизма према њој, посебно кроз значајну употребу дигиталне технологије у свакодневном животу која има социо-политички и еколошки утицај. Смањен обим авио саобраћаја и смањење потребе за канцеларијским простором утицало је, глобално, на смањење емисије штетних гасова, као и глобалне потрошње, што је допринело побољшању квалитета ваздуха.

Данас се све више услуга пружа *online*, примера ради дневне новине су доступне у електронском облику, све више се користи мобилно односно електронско банкарство, многи сегменти образовања су дигитализовани, лични подаци се складиште и обрађују кроз посебне поступке. Јавља се и нова врста производа, тзв. дигитални производи који се оцењују као „*carbon light*“, у смислу да имају мали

5) Digital 2020 Global Overview Report, Available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>

утицај на емисију штетних гасова и загађење. С друге стране, њихова производња и дистрибуција захтева значајну потрошњу енергије, што опет производи угљен-ди-оксид. У том смислу, развој дигиталног друштва се налази у колизији са потребама одрживог развоја.

У модерном економском окружењу, дигитализација је неопходна за постизање одрживог развоја, посебно јер се ослања на трансформацију пословања кроз употребу информационе и комуникационе технологије. Са сигурношћу се може рећи да електронска управа, е-трговина, пословање од куће, клауд услуге и електронске јавне набавке доприносе одрживости једног друштва, чак и гледајући глобални утицај на светско друштво. Развој електронске управе омогућава аутоматизацију процеса прикупљања, обраде, складиштења и употребе података у поступцима пред телима јавне власти. То доприноси мањим трошковима за грађане и државу, истовремено штедећи време. Е-трговина и е-пословање се брзо развијају и широко користе, са последицама редукације трошкова као посебно пожељним ефектом са аспекта произвођача, трговца, банака и клијената. Организовање пословања тако да запослени раде од куће, смањује трошкове за пословни простор и пратеће режијске трошкове, као и путне трошкове за запослене. Мање путовања смањује употребу возила и тиме смањује аеро загађење. Клауд услуге се процењује да штеде до 40% у куповини и употреби информационе и комуникационе технологије, као и потрошње струје. Електронске јавне набавке дају мање могућности за злоупотребе и значајано смањују трошкове целог поступка.

Дигитализација је данас индикатор развијености једног друштва, што је и формално препознато од стране Европске комисије. Европска комисија је креирала посебан Индекс дигиталне економије и друштва (*The Digital Economy and Society Index – DESI*) као меру која сумира индикаторе везане за дигиталне перформансе и дигиталну конкурентност у државама чланицама ЕУ⁶). Индикатори који се цене у циљу формирања индекса за појединачну државу обухватају степен дигиталне повезаности, дигиталне вештине физичких лица, обим употребе Интернета, степен интеграције дигиталне технологије у друштвене активности и развијеност дигиталних јавних услуга. Информационе и дигиталне технологије могу, и евидентно је да утичу на раст економије, социјални и политички развој, као и да показују позитиван утицај на ширење могућности појединаца за уживање људских права, у смислу слободе изражавања и слободе говора⁷).

Употреба дигиталне технологије мења основне парадигме друштва, у тој мери да данас не постоји активност нити друштвени чинилац који се, у већој или мањој мери, не ослања на неки облик дигиталне технологије или начин употребе. Употреба дигиталне технологије мења економско окружење, појавом нових тржишних структура, понуде нових, иновативних производа, третманом података као најважнијим инпутом у глобалној, регионалној и локалној економији. Информационо друштво функционише према другачијем динамичком сету од индустриј-

6) Jovanović M., et al., (2018). *Digitalization and society's sustainable development – Measures and Implications*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, Vol. 36, No. 2, str. 905-928

7) Osburg, T., Lohrmann, C., (2017). *Sustainability in a Digital World Needs Trust, Sustainability in a Digital World New Opportunities Through New Technologies, CSR, Sustainability, Ethics & Governance*, Springer International Publishing, 3-21

ског друштва, што, између осталог, подразумева да дигитализација друштва утиче и на одрживост друштва⁸⁾.

Утицај употребе дигиталне технологије на нове правце у друштвеној структури

Дигитализација као друштвени и правни процес, јесте мотор фундаменталних промена у друштву, чак и у самим постулатима функционисања демократије. Почетак стварања дигиталног друштва је праћен преиспитивањем, и редефинисањем, основних друштвених вредности, уставних принципа и правног оквира, на локалном, регионалном и глобалном нивоу.

На раскршћу екосистема и дигиталног друштва, појављује се нов паралелан систем – дигитални екосистем (*tech ecosystem*), који је, за разлику од изворног екосистема, настао деловањем човека и над њим, односно његовим компонентама се може упоставити власништво. Елементи који чине инфраструктуру овог новог дигиталног екосистема су у власништву мултинационалних корпорација (софтвер, хардвер, мрежне конекције, оптички каблови, клауд центри) што условљава различите облике дигиталног капитализма, који функционише на принципу концентрисања богатства и који користи дигиталне технологије за уређење заједнице, као што је модел Силицијумске долине. Транснационалне компаније колонизирају дигитално окружење и глобалну економију, стварајући нов тренд тзв. дигиталног колонијализма⁹⁾. Дигитални колонијализам се означава као створено стање власништва и контроле над дигиталним екосистемом у циљу политичке, економске и друштвене доминације над страном територијом. Развој оваквих друштвених трендова доводи до нових облика дигиталних револуција, као својеврсних савремених облика друштвених револуција, које последично утичу на јавне политике, осетљиве друштвене групе, економију, одрживост животне средине, привредни развој, итд. Истовремено, јављају се и нове друштвене парадигме, као што је дигитални конституционализам у Европској унији¹⁰⁾.

Измењено гледиште на потрошњу свакодневних добара указало је на тежњу ка новом тренду тзв. дигиталног социјализма, као циља коме уређење сваког друштва тежи. Дигитални социјализам, уважавајући карактеристике дигиталне потрошње, почива на тежњи да се задовољи потреба уместо да се оствари тржишна вредност, односно вредност за размену, да се оствари једнакост уместо профита и моћи, и одрживост уместо раста. Дигитални социјализам се заснива на дигиталном екосистему у чијој основи је бесплатан софтвер и децентрализован интернет. Дигитална одрживост, као један од принципа дигиталног екосистема, треба да се у овим околностима постигне путем информационе и комуникационе технологије и процеса дигитализације. Процеси дигитализације су у вези са компонентама одрживог развоја. Већи степен дигитализације у једном друштву аутоматски значи већу

8) Stojić Dabetić J., Mirković P., (2021). *The role of digital technology in keeping modern digital society sustainable*, forum Danube, supra note 7; “Pod uslovom da održivost shvatimo normativno, kao kapacitet ekosistema da održi svoje funkcije i procese za budućnost, ekonomska održivost podrazumeva stravanje strategija za upotrebu postojećih resursa na optimalan način, stvarajući optimalnu ravnotežu između poslovanja i društva”.

9) De Gregorio, G., (2019). *The Rise of Digital Constitutionalism in the European Union*, International Journal of Constitutional Law, Forthcoming, Available at: <https://ssrn.com/abstract=3506692>

10) Ibid.

конкурентност у сфери економског развоја, већи степен иновативности и предузетничке активности, као и већи БДП. Подаци показују да је у друштвима са већим степеном дигитализације постигнут већи БДП.

У савременим условима, моћ је у рукама транснационалних корпорација, више него у рукама националних влада. Данас се може рећи да пет транснационалних компанија, примарно везаних за САД, доминирају свим секторима светске економије – Google/Alphabet, Apple, Facebook, Amazon i Microsoft, које се често збирно означавају као Big Tech корпорације. Заједно се процењује да вреде преко 5 трилиона USD.

Најочигледнији пример утицаја дигиталне технологије на већ постојеће и темељно установљене друштвене, правне, економске и политичке постулате јесте креирање тренда дигиталног конституционализма у Европској унији, као примарног друштвеног постулата. Политика Европске уније која се тиче дигиталне технологије се, у последњих 20 година, преорјентисала са либерално-економске перспективе на конституционални приступ. У почетку, у контексту комунитарне регулативе, дигиталне технологије су сматране приликом за раст и развој заједничког тржишта, и није био видљив будући утицај на основна права и појаву субјеката који ће бити нова конкуренција државној власти. Све већа употреба дигиталне технологије у свим сферама друштва и економије имала је две велике последице које су уочене у комунитарном поретку. Наиме, употреба дигиталне технологије је постала значајан изазов за заштиту људских права (посебно у смислу слободе изражавања и заштите података), док су истовремено транснационалне компаније које делују у дигиталном окружењу као пружаоци услуга путем *online* платформи, све више преузеле вршење квази-јавних функција у транснационалном контексту. У том смислу, фаза модерног конституционализма у Европској унији се означава као дигитални конституционализам, што је последица концептуалног пребацивања дигиталних технологија у јавно-правну сферу. Модерно схватање конституционализма подразумева остварење два циља: заштиту основних права грађана и спречавање вршења власти без икакве контроле, у том смислу дигитални конституционализам функционише као штит од дискреционог вршења власти од стране *online* платформи у дигиталном окружењу. Употреба дигиталне технологије захтева креирање нових облика ограничења злоупотребе вршења власти у систему који почива на деловању влада, компанија и организација цивилног друштва тј. захтева нове начине артикулисања граница власти у умреженом друштву. Обрада, личних и приватних података грађана, као и огромне могућности креирања садржаја, што су активности које се претежно налазе у рукама недржавних субјеката, односно транснационалних корпорација, креирају нов облик дигиталне приватне власти, која је претежно глобална. У том контексту, дигитални означава технологије засноване на Интернету које се користе за обраду података и креирање садржаја, а конституционализам означава тежњу да власт, којег год да је порекла, треба да буде ограничена правом и да легитимитет зависи од поштовања ограничења. Дигитални конституционализам се означава као ново поље теорије и праксе које је засновано на дијалектици утицаја дигиталне технологије на конституционализам и релацију уставног права у односу на овлашћења које се врше имплементацијом дигиталне технологије у јавном и приватном сектору¹¹⁾.

11) Ibid.

И сам Европски суд за људска права је указао на уставноправне изазове који се јављају са употребом нових технологија, те је пракса значајно утицала на креирање правне регулативе за заштиту података и креирање садржаја, у смислу да су права и слободе Повеље тумачени на посебан начин за потребе остваривања уставних принципа у функционисању дигиталног друштва. Европски суд за људска права је, са уврштавањем Повеље основних права у скуп примарних комунитарних извора и истовременим растом значаја података у информационом друштву, напустио у својој пракси економско-функционалну димензију, и прихватио конституционални приступ.

Основа демократских правила која су примењиви у дигиталној заједници, настају као резултат колективног приватног деловања, а у форми децентрализованог и *ad hoc* права. Приликом креирања правног оквира у дигиталном окружењу, примењује се принцип од дна ка врху тј. дигитално окружење не уређују традиционални доносиоци норми, већ сваки сегмент дигиталне заједнице учествује у креирању правила. Само дигитално окружење је такво да константно ствара потребу регулативе слободног тржишта, односно сваки покушај правног регулисања неког аспекта *online* односно дигиталног окружења резултира новим модалитетом којим се раније донета правила мењају или замењују, односно редефинишу. Слободе *online* платформи, у вези са надзором над садржајем који се путем њих пласира, су претворене у нове облике власти и наводе Европску унију да либерални приступ замени регулаторним, у смислу нормирања новог начина обраде података и креирања садржаја. Ризици који су постали очигледни, а који прете да угрозе концепте одговорности и транспарентности, представљају у овом контексту материјалне изворе права. Истовремено се одвијају и нормативни процеси ревизије основних постулата слободе изражавања и заштите личних података.

Дигиталне фирме, у смислу *online* провајдера или *online* платформи, замењују, у аспектима обраде и складиштења личних података, као и пласирања и креирања садржаја, улогу државе и концепт територијалног суверенитета, који се замењује концептом функционланог суверенитета. Израз контроле над *online* простором је садржан у ознаци дигиталних компанија као „*gate-keepers*“ –а (вратара), који одлучују о начинима на који ће људи комуницирати и како ће остваривати своја права кроз регулативу дигиталне инфраструктуре. Кроз дигитални конституционализам, пословни избори који се односе на пословање платформи имају улогу права у дигиталном окружењу на глобалном нивоу. Корисници, правна и физичка лица, делују као субјекти вршења приватне форме власти од стране *online* платформи, кроз својеврстан микс приватних правних правила и аутоматизованих технологија, које се означава као тзв. право платформи. Услови коришћења једнострано одређују шта све корисници могу, како се њихови подаци обрађују, те *de facto online* посредници обављају задатке јавне власти. На тај начин се одвија процес означен као конституционализација мултиплицитета аутономних подсистема светског друштва, како је то дефинисао Teubner¹²). Треба истаћи да у оваквој констелацији вршења власти, нису транснационалне дигиталне компаније те које су својевољно преузеле власт, већ између њих и јавне власти постоји значајна веза. Владе и администрације се

12) Teubner, G., (2006). *The Anonymous Matrix: Human Rights Violations by “Private” Transnational Actors*, 69(3) mod. l. rev. 327

ослањају на велике технолошке фирме за успостављање и функционисање националних јавних сервиса, као и побољшање јавних сервиса. На тај начин, технолошке корпорације долазе до великог броја података којима је раније располагао једино јавни сектор, а јавна власт, истовремено, постаје зависна од технолошких компанија које могу наметнути своје услове пословања. При томе се правне норме замењују технолошким или уговорним стандардима који су установљени од стране транснационалних приватних субјеката.

Дигитална економија у информационом друштву

Највећа промена која се десила у модерном пословању јесте прелаз са традиционалних на дигиталне моделе пословања, са циљем повећања конкурентности, стварања већих прихода, унапређења пословања и производње вредности. Савремени амбијент пословања се означава као време дигиталне трансформације. Дигитална трансформација у савременом пословању и привредној делатности подразумева дигитализацију процеса, производње и средстава. Позитивни ефекти употребе дигиталне технологије на конкурентност се огледају у процесу дигиталне комодитизације. Комодитизација је процес којим се различити типови производа чине робом која се лако може набавити, а у савременом пословању употреба дигиталне технологије јесте главни замајак процеса комодитизације. Електронска трговина је управо предмет дигиталне комодитизације.

Мреже, као део инфраструктуре дигиталног друштва, утичу на економију и пословање, који као посебни социјално-политички аспекти мењају основне постулате на којима почивају. Дигитална економија, као термин који се јавио 2008. године, подразумева интеграцију економских и социјалних активности на глобалном нивоу и коришћење технолошких платформи, попут Интернета¹³⁾.

Економски раст у савременим условима све више зависи од брзог прихватања и примене нових технологија. Сам Интернет, као глобална мрежа, није био изворно замишљен за економску употребу, али је прерастао у најпосећеније тржиште, са државама као интересним субјектима (*stakeholders*), који се међусобно боре за стратешки приступ и моћ. Електронска трговина, као иновативан привредни концепт, се управо путем дигиталне технологије повезује са интернет технологијом. Оваква синергија даје нову димензију пословању, од националног до глобалног нивоа. Е-трговина се појављује као нова технологија трговине која захтева значајно мање физичке инфраструктуре и инвестиција од осталих сектора привредног пословања, што је чини најпожељнијим сектором за реформу за економије у развоју.

У Европској унији настаје доба јединственог дигиталног тржишта (*Digital Single Market*), као следбеника јединственог тржишта, са истим циљем усклађене примене правних правила и принципа. Европско јединствено тржиште окупља преко 500 милиона потрошача, и као такво захтева високе заједничке стандарде, али и сарадњу држава у погледу спољне и безбедносне политике у тзв. Сајбер, односно мрежним условима. Интернет, као глобална мрежа, измиче националним границама и захтева нове облике међудржавне сарадње. Остварење овог циља, како

13) Roblek, V., and Meško, M., and Meško Štok, Z., (2016). *Digital Sustainability in the Fourth Industrial Revolution* (September 8, 2016). Entrenova Conference Proceedings, Available at: <https://ssrn.com/abstract=3282290> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3282290>

показује пракса, извесно је да ће бити праћено својеврсним препрекама, имајући у виду да је само дигитално тржиште веома подложно фрагментираној регулацији. Ово се покушава ублажити креирањем унификованих оквира за поједине сегменте функционисања дигиталног тржишта, на пример, на нивоу Европске уније одвија се процес унификације правног оквира за заштиту података и за телекомуникационе стандарде, али се даље поставља питање саме усклађености посебних унификованих правних целина. Стратегија дигиталног јединственог тржишта (*Digital Single Market Strategy*, 2017)¹⁴ предвиђа шири концепт одговорности *online* платформи, и истиче да потреба за правном регулативом долази из социјалне потребе, а не само из потреба институционализације.

Дигитална економија неће резултирати једностраном заменом класичне са дигиталном економијом, промене ће се поступно интегрисати у свакодневни живот. Брз развој дигиталне економије условљава потребу за кохерентним, глобалним и свеобухватним правним регулисањем, укључујући и предвиђање система правне заштите, које регулише употребу дигиталне технологије у циљу минимизирања дигиталних ризика и легитимизације нових ресурса. У пракси, иако се остварује значајно учешће држава и међународних организација, стратегије се доносе секторски, у смислу да су посвећене поједини аспектима дигитализације, а усвојена решења су врло често у складу са политичким циљевима на уштрб глобалне правне стратегије.

Дигитална економија представља средство дигиталне трансформације које се огледа у сарадњи између држава, а где су економска сарадња и безбедност битни елементи у изградњи поверења, спречавању конфликта и повећању благостања грађана. Дигитална економија има потенцијал да убрза одрживи и инклузивни економски раст и развој, друштвену повезаност, транспарентност и одговорност. Значајно место има заштита приватности, која подразумева рад на развоју принципа и препорука за постизање равнотеже између безбедносног аспекта дигитализације и поштовања приватне сфере и људских слобода да креирају дигитални садржај.

У доктрини су се издвојила два приступа развоја права које је подршка дигиталној економији – утилитаристички и методолошки. Утилитаристички приступ подразумева решавање уско дефинисаних функционалних задатака у циљу остварења интереса држава и међународних организација. Подразумева секторску сарадњу, на међународном нивоу кроз рад међународних организација, која је фокусирана на посебна питања. На овај начин креирана норматива осликава политичке ставове и интересе држава, и представља рефлексiju релативне моћи држава, кроз посебне секторске политике и нормативу. Не треба умањити значај прилагођавања постојеће регулативе појави нових технологија и потребе за превазилажењем фрагментације, као и постизањем једнаких услова за технолошке компаније. Пример утилитаристичког приступа је рад на ИСО стандардима који би били међународни оквир вештачке интелигенције и уједначили техничке стандарде, затим рад ОЕСД на универзалним смерницама за примену и промену права, као и финансијски прописи у смислу прекорука донети од стране Европске комисије Европске уније, заједно са актима Уједињених нација посвећених спречавању дигиталних кривичних дела. Европска конвенција о сајбер криминалу јесте део правног оквира дигиталне економије, јер садржи правне принципе који се имају применити у грађанском и финан-

14) DeGregorio (2019), *supra* note 18, fn 99.

сијском праву као предуслов кривичноправне регулативе. Методолошки приступ, с друге стране, подразумева стварање глобалног и свеобухватног модела правне регулације, чиме се омогућава интегрисање свих (етичких, друштвених, технолошких и политичких) аспеката дигитализације, Акцент јесте на вредностима и одговорностима, у смислу тражења равнотеже између брзог технолошког развоја и стварања пожељног модела друштва. Ка дефинисаном циљу се може доћи или користећи традиционалне правне конструкције или стварајући нов правни поредак. Данас још увек не постоји свеобухватни међународни оквир регулисања употребе дигиталне технологије, а као горућа спорна питања јављају се, између осталих, правна природа нових дигиталних технологија и њихових производа, као и заштита приватне сфере појединаца, затим могућности прилагођавања традиционалних правних инструмената новом правном феномену дигиталне технологије, као и питање јединственог приступа правној регулативи дигиталне економије на међународном нивоу.

Поставља се питање потреба и захтева прилагођавања права адресирању правних изазова који проистичу из развоја и употребе дигиталне технологије, као што су правне категорије правног субјективитета, заштита дигиталних технологија, основа правне регулације, заштита права интелектуалне својине, развој легислативе у вези са успостављањем одговорности креатора и корисника дигиталних програма. Лимитиране су адаптивне могућности традиционалне легислативе у регулисању употребе дигиталне технологије, што условљава стварање нових правних конструкција за дигиталну технологију у погледу њиховог правног субјективитета и могућности заштите, што кореспондира са развојем дигиталне економије и технолошких капацитета индустријске технологије. Вештачка интелигенција се, за сада, примера ради, правно третира у контексту предмета цивилних права и објекта интелектуалне активности.

Актуелно стање развијености информационог друштва у Републици Србији

Подаци о компјутерској писмености у Републици Србији, које редовно објављује Републички завод за статистику у статистичким годишњацима, показују да је 34,2% лица старости 15 и више година компјутерски писмено, док је 14,8% лица делимично компјутерски писмено. Посматрано по полу, међу компјутерски писменим лицима учешће мушкараца и жена је готово изједначено (50,4% мушкараца и 49,6% жена је компјутерски писмено), док је међу компјутерски неписменим лицима веће учешће жена (54%) него мушкараца (46%). Под компјутерски писменим лицима се сматрају она лица која умеју да обављају четири основне активности на рачунару, и то: обраду текста, израду табела, слање и примање електронске поште и коришћење интернета. Лица која делимично познају рад на рачунару су лица која умеју да обављају једну, две или три активности на рачунару, али не и све четири наведене, док се под компјутерски неписменим лицима подразумевају лица која не умеју да обављају ниједну активност на рачунару. Ови подаци указују колики је број лица којима је неопходно пружити дигиталну писменост бар на основном нивоу, с обзиром да је компјутерски неписмених лица у Републици Србији 51%.

Према резултатима истраживања о употреби информационо-комуникационих технологија од стране домаћинстава и појединаца из 2018. године 72,1% домаћинстава у Републици Србији поседује рачунар. Такође, према резултатима овог истраживања, у Републици Србији 72,9% домаћинстава поседује интернет прикључак.

Када је реч о електронској трговини, 30,9% корисника обавило је куповину/поручивање путем интернета у последња три месеца, 14,6% пре више од три месеца, а 9,1% пре више од годину дана, док 45,4% корисника интернета никада није куповало/поручивало робу или услуге путем интернета. Подаци Републичког завода за статистику указали су да је у 2018. години преко 1.800.000 потрошача куповало робу/услуге преко интернета. Ови подаци такође показују колики је простор за будуће деловање и на овом пољу, нарочито имајући у виду незаустављив раст како светског, тако и домаћег тржишта електронске трговине.

Према подацима Народне банке Србије¹⁵⁾ у 2018. години укупан број трансакција за куповину роба и услуга на интернету (платним картицама и е-новцем) у свим валутама износио је 7.665.917 РСД. Један од најизраженијих трендова на тржишту малопродаје је и раст трговине путем интернета. Према студији Републичког завода за статистику из 2018. године, више од 1.800.000 људи купило је нешто на интернету. Од свих корисника интернета, 45,4% никада није купило ништа на интернету. Иако се та бројка драстично побољшала током времена (у 2014. години износила је 59,5%). Ово показује да је е-трговина у Републици Србији недовољно коришћена и да људи немају навику да редовно купују *online*. Резултати су показали да ниво активности у електронској трговини није толико низак, али је кључ у чињеници да се крајњи промет обавља ван интернета, односно да више од 60% трансакција започне *online* (истраживањем о производу), али се већина заврши плаћањем поузећем. Обично су трансакције електронске трговине спорадичне и повезане са претходним физичким контактом са робом (*showrooming*). Интернет се углавном посматра као информативни канал, где се могу прикупити одређени подаци о жељеним производима, али не и као канал куповине и плаћања (*webrooming*).

Нема потпуно прецизних података о броју привредних субјеката који се баве електронском трговином јер не постоје одговарајући регистри, а поред тога и многи нерегистровани субјекти обављају своје пословне активности на *Facebook*-у или *Instagram*-у.

Резултати истраживања о употреби информационо-комуникационих технологија у предузећима показују да 99,3% предузећа на територији Републике Србије користи рачунар у свом пословању, а 99,8% предузећа има интернет прикључак. ИКТ стручњаке запошљава 20,7% предузећа и то 76,5% великих предузећа, док је тај проценат код малих предузећа 14,5%. Само 26,3% предузећа током 2017. године примало поруџбине (изузев имејл-поруџбина) путем интернета. У вези са учешћем дела укупног промета који је реализован на основу поруџбина примљених путем интернета, око 13% предузећа је остварило више од половине укупног промета преко интернета, док је 72,5% предузећа остварило мање од 24% промета преко интернета. Друштвене мреже су све присутније и у пословању предузећа, у прилог чему говоре подаци да је у 2017. години 39,7% предузећа користило неку од друштвених мрежа за потребе пословања предузећа.

Република Србија је по броју радника на глобалним *online* платформама већ годинама у самом светском врху. На ову чињеницу први пут је указала Светска банка у свом извештају за 2015. годину. Република Србија је, заједно са Румунијом, свр-

15) Подаци за 2018. годину доступни на интернет презентацији Народне банке Србије, у оквиру категорије „Платне трансакције куповине роба и услуга на интернету“, преузето са: <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/35/statistika/index.html>

стана у водеће земље у свету и у Европи по процентуалном учешћу *online* радне снаге у односу на укупан број становника, и у односу на укупну радну снагу у земљи. Овакве карактеристике чине Републику Србију веома интересантном чланицом глобалне заједнице дигиталних радника, а у исто време намећу потребу за проучавањем овог феномена у оквирима националне економије, са фокусом на тржиште рада и скривену запосленост. Дигитални рад је један од првих и најмасовнијих феномена који повезује поља дигитализације и рада и запошљавања. Дигитални „масовни” рад представља плаћени рад на даљину у којем се послодавац нужно не налази, нити је регистрован у истој земљи као и радник. Према анализи тржишта рада у *online* сфери, понуда дигиталне радне снаге је присутнија у земљама у развоју са развијеном ИТ индустријом. Дигитални радници најчешће пружају услуге у областима развоја софтвера и технологија (ИТ сектор), писања и превођења, креативне и мултимедијалне индустрије, продаје и маркетинга, биротехничких услуга и уноса података, и професионалних услуга попут адвокатских, финансијских, консултантских, итд. С друге стране, дигитални рад и платформе начелно омогућавају радницима да превазиђу недостатке локалног тржишта у оквиру којег не постоји потражња за њиховим вештинама и/или које нуди ниже цене за њихов рад. Они пружају радницима, и без радног искуства, могућност да пронађу посао. Ово се показало посебно важним за раднике у руралним подручјима где су смањене могућности запошљавања или се радници суочавају са високим баријерама за улазак на тржиште рада због својих година, здравствених околности, дискриминације (на пример у случају миграната, жена, сексуалних и националних мањина) или им је потребан обим рада који омогућава обављање других послова као што је чување старијих и/или деце. Дигитални рад је, у различитим локалним контекстима, представљен као привредна развојна шанса и лек против незапослености, али његов утицај на тековине достојанственог рада и квалитет запошљавања није довољно истражен. Млади и високообразовани људи са факултетским дипломама из економије, дизајна, маркетинга, архитектуре, филологије и инжењерства најбројнији су међу дигиталним радницима из Републике Србије. Они најчешће региструју сопствени привредни субјект и пружају услуге из области развоја софтвера и технологије (30%), писања и превођења (29%) или раде у креативној и мултимедијалној индустрији (22%).

Закључна разматрања

Када је реч о друштвено-економским променама изазваним информационом револуцијом значајно је истаћи да су оне засноване првенствено на информационој технологији – технологији која нас на велика врата уводи у ново информационо доба. Информационо доба квалитативно мења све аспекте друштвеног живота, укључујући и правни систем. Промене које је изазвала информационо технологија учиниле су да у први план дођу нови стратешки ресурси савременог друштва: знање и информација, као примарна основица стварања нових вредности информатичког доба у којем је подржавајућа технологија веома снажан алат приликом усмеравања рада од физичког ка менталном. Пошто су се нове технологије прошириле у целом друштву, њихов утицај је почео да мења културне односе и вредности. Често, она је уводила нове вредности које су се надметале са традиционалним начином посматрања света и обављања делатности. Истраживања која су рађена након почетка пандемије, и која се и даље раде, а усмерена су на сагледавање последица пандемије

на привредно пословање, показују да државе које су регистровале случајеве заразе, такође показују од 46 до 77% раста у захтевима за услугама које се пружају путем дигиталне и инфомационе технологије. Такође, проглашавање ванредног стања и забране кретања у државама, као мере усмерене на спречавање ширења вируса, имале су за последицу раст *online* продаје између 8 и 10%. Чини се да заиста предстоји својеврсна револуција у одвијању трговине и целокупног привредног пословања, која је свакако наилазила, али су је услови пандемије значајно убрзали.

Jelena Stojić Dabetić, PhD, Associate Professor
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
University Business Academy in Novi Sad

Marija Bajčetić, LL.M, Teaching Assistant
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
University Business Academy in Novi Sad

INFORMATION SOCIETY AS A WAY OF FUNCTIONING OF MODERN SOCIETY

Abstract:

We could define the information society as a society based on new technologies, based on the information revolution. The influence of computer and electronic technology transcends the economic sphere and affects the whole society and its culture. It radically changes not only the way of working, but also the way of everyday life. In this context, the author's work refers to the presentation of the basic postulates of the modern information society, with an emphasis on new social paradigms that appear with the changes in society that bring technological revolutions. A special section is dedicated to the digital economy as a new environment within which economic business takes place in modern conditions. Finally, the authors referred to the current state of development of the information society in the Republic of Serbia.

Keywords: *information society, digital technologies, digital economy, digitalization.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Arbache, J., Magalhães Silva de Sousa, L., (2019), Sharing the Benefits of the Data Economy for Economic Development (August 20, 2019). dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=3699076> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3699076>
2. David P.A, Foray, D. (2003). *Economic Fundamentals of the Knowledge Society*, Policy Features in Education – An e-Journal, special issue Education and the Knowledge Economy, Vol. 1, No. 1
3. De Gregorio, G. (2019). The Rise of Digital Constitutionalism in the European Union, *International Journal of Constitutional Law*, Forthcoming, Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=3506692>

4. Jovanović M., et al. (2018), *Digitalization and society's sustainable development – Measures and Implications*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, Časopis za ekonomsku teoriju i praksu, Vol. 36, No. 2
5. Марковић, С. (2018). *Право интелектуалне својине и информационо друштво*, ЈП „Службени гласник“, Београд
6. Mendoza, R. et al. (2021). *Navigating Globalization in the Aftermath of COVID-19*, Ateneo School of Government Working Paper Series, Asog Working Paper 21-004.
7. Osburg, T., Lohrmann, C., (2017). *Sustainability in a Digital World Needs Trust*, Sustainability in a Digital World New Opportunities Through New Technologies, CSR, Sustainability, Ethics & Governance, Springer International Publishing
8. Roblek, V., and Meško, M., and Meško Štok, Z., (2016). *Digital Sustainability in the Fourth Industrial Revolution* (September 8, 2016). ENTRENOVA Conference Proceedings, Dostupno na: <https://ssrn.com/abstract=3282290> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3282290>
9. Stojić Dabetić J., Mirković P., (2021). *The role of digital technology in keeping modern digital society sustainable*, International Scientific Forum Danube – River of Cooperation, Beograd
10. Teubner G., (2006). *The Anonymous Matrix: Human Rights Violations by “Private” Transnational Actors*, The Modern Law Review, Wiley, vol. 69, No. 3
11. Digital 2020 Global Overview Report, preuzeto sa: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>
12. Народна банка Србије подаци за 2018. годину „Платне трансакције куповине роба и услуга“ преузето са: <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/35/statistika/index.html>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

616.98:578.834]:34(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Правнички дани - проф. др Славко Царић (18 ; 2021 ; Нови Сад)

Право и друштво у условима пандемије : [зборник радова] = Law and society in times of pandemic : [proceedings] / XVIII међународни научни скуп "Правнички дани проф. др Славко Царић", 24. септембар 2021, Нови Сад = 18th International Scientific Meeting Legal Days - Prof. Slavko Carić PhD ; [уредник Мирко Кулић]. - Нови Сад : Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2021 (Нови Сад : НС Мала књига +). - 400 стр. : граф. прикази, табеле ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 19-22: Уводна реч / Мирко Кулић = Introductory speech / Mirko Kulić. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-86121-45-5

а) Пандемија - Правни аспект - Зборници

COBISS.SR-ID 45441801